

Sosiaalipedagoginen työ ja miljööterapeuttinen työote

Jussi Tukiainen

Viime aikoina olemme huolestuneina seuranneet uutisointia lasten ja nuorten laitoksista. Henkilökunta on peloissaan ammatillisista rajoista ja miten ylläpitää niitä lasten ja nuorten hyväksi niin, että oma turvallisuus ei vaarannu. Samoin kouluissa on uskallettu kohdata kiusaamiseen liittyvät ongelmat ja niistä on alettu puhua rohkeasti. Tämä kehitys kertoo ammatillisuuden kasvusta lasten ja nuorten parissa työskentelevien työssä. Hyvä ammatillinen itsetunto antaa rohkeutta avoimesti tarttua vaikeisiin asioihin ja luottamusta siihen, että asioita voidaan hoitaa kuntoon.

Sosiaalipedagogiikkaa

Lastensuojelulaitoksen johtaja Esa Siekinen on ottanut voimakkaasti kantaa rajoittamisen ja rankaisemisen käsitteiden erottamiseksi keskustelussa. Samalla hän on kertonut, että

ammattitaitoista henkilökuntaa puuttuu esim. lastensuojelulaitoksista, kuten hänenkin johtamastaan laitoksesta, perhekodista. Yksi tapa ammatillistua ja saada työhön professionaalisuutta on luoda toimiva teoreettinen viitekehys laitostyölle. Sosiaalipedagogiikka eri painatuksineen tekee voimakkaasti tuloaan maahamme ja tarjoaa oivallisen viitekehysten esim. lasten ja nuorten kanssa työskentelevien työn teoreettiseksi viitekehukseksi. Muualla Skandinaviassa sosiaalikasvattajia nimitetään sosiaalipedagogeiksi ja myös meillä on tarjottu tätä nimikettä sosiaalialan opistoasteisen koulutuksen siirtyessä ammattikorkeakouluihin. Norjassa lasten- ja nuortensuojelulaitoksissa työskentelevät käyttävät itsestään nimitystä miljöötyöntekijä, jolla viitataan myös sosiaalipedagogisen työn hoidolliseen puoleen.

Miljööterapiaa

Miljööterapialla tarkoitetaan ympäristön (miljöön) mahdollisimman tarkoituksenmukaista järjestämistä työn tavoitteiden (esim. lasten kasvun ja kehityksen turvaaminen, turvalliset rajat, perheen toimintakyvyn palauttaminen) toteutumisen kannalta. Ympäristöllä tarkoitetaan silloin fyysisen ympäristöön liittäen erityisesti niitä ihmisiä, jotka ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Lastensuojelulaitoksessa tämä tarkoittaa lasten ja henkilökunnan vuorovaikutusta ja sen ammatillista ja tiedostettua tarkastelua. Lyhyesti voisi todeta, että laitoksen rakenteesta (strukturi) luodaan niin luja ja toimiva, että se mahdollistaa hoidollisten (terapeuttien) prosessien toteutumisen vuorovaikutuksessa. Nämä prosessit puolestaan rakentuvat asiakkaiden ja henkilökunnan välisten suhteiden avulla ja välityksellä.

Miljööterapeuttinen työ tarkastelee näitä suhteita ja sitä, mitä niissä tapahtuu ja vaikuttaa niihin kasvua ja kehitystä mahdollistaen. Yksilöiden konfliktinsietokyky on erilainen ja ainoastaan turvallisissa rajoissa voidaan testata kuinka paljon rakentavia konflikteja yksilö ja esim. hoitoyksikkö kestävät. Tällöin konflikti nähdään osana suhteen ja yksilön rakentumista ja voimavarana ratkaistuna kohti uusia kehityshaasteita. Konfliktin eteen ei voi laittaa plusmerkkiä tai miinusmerkkiä, vaan ilmiötä tutkitaan inhimillisinä ilmiöinä ja paino on siinä, miten niitä voi käyttää esim kasvatustyössä ja ohjauksessa niin, että konfliktin osapuolet kasvavat yhdessä. Syyllisyyden käsittely ja verbalisoiminen vaativat erittäin turvallista miljöötä. Tällainen työ on äärimmäisen vaativaa, kuten turvallisten rajojenkin asettaminen. Ensisijaisesti tarvitaan tarpeeksi koulutettuja ja jaksavia ihmisiä tekemään tällä tavalla haastavaa työtä.

Teoria auttaa ammatillistumaan

Useita lasten ja nuorten hyväksi työskenteleviä yksiköitä häiritsee selkeiden laatukriteereiden puuttuminen sosiaaliselta työltä. Näin ollen on myös vaikeaa osoittaa työn tuloksia, sen laadukkuudesta puhumattakaan. Silti syrjäytymisuhan alla olevien perheiden kanssa tehdään hyvää työtä, mutta se on usein näkymätöntä ja lähes mahdollonta pisteyttää kuten esim. sairaaloissa tai tehtaissa. Äänetöntä ammattitaitoa on paljon, mutta vailla käsitteitä ja nimiä ilmiöille, joiden keskellä työskennellään. Näiden prosessien näkyväksi ja tietoiseksi tekemisessä tarvitsemme toimivaa teoriaa. Sosiaalipedagogiikka ja sen mukana miljööterapia antavat välineitä työmme ammatilliseen tarkasteluun ja samoin työmme tulosten tarkasteluun. Tällöin

tarkoitan työn tutkimista sosiaalipedagogisten silmälasien läpi, mitä ilmaisua professori Juha Hämäläinen käyttää.

Pakolaislapset

Ruukin kunnan turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksen yhteydessä toimivassa ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten lasten ja nuorten vastaanottokodissa ja perheryhmäkodissa on lähdetty liikkeelle selkeällä työotteella. Lastenpsykiatri Andre Souranderin pelko, että lapset jäävät yksin myös tultuaan maahan ei saa toteutua vastaanottokeskuksissa. Åbo Akademin ja Nina Forsten-Lindmannin tutkimustulokset antavat merkittävää tietoa uudesta vaativasta asiakasryhmästä eli näistä pakolaislapsista. Asiakasanalyysin kehittyessä ja saadessamme tietoa näistä lapsista ja nuorista voimme myös suunnata yhteiskuntamme resurssit oikein jo vastaanottovaiheessa. Fysioterapia sotavammoista ja -traumoista kärsiville lapsille voisi olla esim. yksi tulevaisuuden kohtaamismuodoista ja tavoista auttaa näitä asiakkaita. Samalla kohdataan myös lasten läheisyyden ja rakkauden kaipuu neutraalisti osana ammatillista hoitosuhdetta. Samoin ryhmätyöt ja -hoidot, kuten erilaiset taideterapiat on nähty ja koettu Ruukissa hyväksi toiminnoiksi osana vastaanottotyötä.

Tähän meitä ovat tukeneet yhteistyökumppanimme OYS:n lastenpsykiatrian klinikka ja professori Irma Moilanen. Helsingin yliopiston traumapsykologian dosentti Raija-Leena Punamäen tutkimukset pakolaislapsista ovat antaneet suuntaa kehittäessämme työtämme lasten ja nuorten tarpeita vastaavaksi.

Pakolaiset asiakkaina

Mitkään ponnistelut ja kehittämisprojektit eivät ole liikaa toimittaessa ilman huoltajaa maahan saapuneiden pakolaislasten kanssa, koska he ovat maailmalla apua tarvitsevista ryhmistä kaikkein haavoittuvimpia. Nykyään heistä käytetään ilmaisua ”erotetut lapset” (separated children), jolla kuvataan heidän erossa oloaan perheestään.

Toimiessamme erityisen vaikeissa elämäolosuhteissa olevien pakolaislasten kanssa ja kun tutkitaan tätä työtä teoreettisesti, saamme myös tärkeää tietoa suomalaisten lasten ja nuorten hyvinvoinnin rakentamiseksi. Työ vaatii jatkuvaa kouluttautumista, ammatillista reflektiota, riittävää työnohjausta ja hyvää ja avointa johtamiskulttuuria. Sekundaaritraumatisoitumisen riski on aina olemassa työskenneltäessä traumatisoituneiden asiakkaiden kanssa. Tällä tarkoitan sitä, että henkilökunta alkaa traumatisoitua osana prosesseja, millä asiakkaat siirtävät omaa kaaostaan eteenpäin. Psykologisina ilmiöinä tämä tapahtuu acting-outin kautta (ajeeraten), projisoiden, splitaten eli halkoen. Kaoottiset voimat ja erikoiset, jopa sairaat ryhmäilmiöt leimaavat liikaa pakolaistyötä. Meillä on Suomessa toimivat asiantuntijaorganisaatiot myös pakolaisia varten, samoin kuin hyvät tulkkipalvelut ja koulutus tulkin käyttöön kohdatessamme eri kulttuuritaustaisia ihmisiä. Mielestäni kulttuurierojen liika korostaminen pakolaistyössä saattaa estää palvelujen saatavuuden. Psykkisten häiriöiden korjaaminen muista kulttuureista tulleiden kanssa ei saisi olla sen mystisempää ja vaikeampaa kuin fyysistenkään sairauksien hoito. Tästä meillä alkaa olla jo hyvää kokemusta. Ihmisten perustarpeet eivät ole kulttuurista kiinni, kuten tarve tulla nähdyksi ja kuulluksi, vaan ne ovat samanlaiset kaikkialla.

Käytäntöjä

Ruotsissa pakolaistyötä tekevät kouluttautuvat sosiaalipedagogiikkaan ja miljööterapiaan esim. Tukholmassa Carlslundin vastaanottokeskuksessa. Vaikka Ruotsilla on pitempi historia pakolaistyössä, niin työn ammatillistuminen sielläkin on ollut hidas prosessi. Ruotsissa miljööterapia on tärkeä työväline autettaessa mm. rajattomia lapsia ja perheitä, ja miljööterapialla on pitkät ja toimivat perinteet. Miljööterapeuttista työtä on myös tutkittu ja on osoitettu, että sillä saadaan hyviä tuloksia (esim. Mälarblicks miljöterapeutiska behandlingsinstitution för barn och familjer). Yksi tärkeä osa tuloksista on henkilökunnan jaksamisen lisääntyminen, itsetunnon kohentuminen ja hyvien ja osoitettujen tulosten ansiosta palkkauksen parantuminen. Miljööterapiaan järjestetään Ruotsissa ammatillista lisäkoulutusta, joka mahdollistaa miljööterapeutin ammattinimikkeen.

Meillä Suomessa sosiaalipedagoginen työote ja miljööterapeuttinen kohtaaminen ja lähestyminen toteutuu myös tähän viitekehykseen rakennetun työnohjauksen ja pikkuhiljaa tapahtuvan teoreettisen kouluttautumisen avulla. Saamme toimintaan ja kouluttautumiseen virikkeitä ja innostusta esim. freirelaisestä ajattelusta tai mm. Latinalaisen Amerikan sosiaalipedagogiikan valovoimaiselta H. Ander-Eggiltä. Hän oli erittäin kiinnostunut Suomessa tehtävästä pakolaistyöstä erityisesti lasten kanssa ja kutsui allekirjoittaneen vuoden 1999 sosiaalipedagogiikan maailmankonferenssiin kertomaan työstämme. Samassa yhteydessä esittelemme Helena Tornbergin kanssa tehdyn sosiaalipedagogisen työn tuloksena tehdyn filmin pakolaislapsista Ruokin kunnassa.

Filmi on toteutettu Opetusministeriön ja kunnan yhteistyöllä. Pakolaislapset ovat siinä pääosassa. Filmi ja sen tekeminen, samoin kuin levitys palvelevat sosiaalipedagogista työtämme ja edistävät myös miljööterapiatyömme tavoitteita mm. lasten itsetunnon parantamiseksi. Pakolaislapsista tehty filmi ”Elämän valloitusta Ruukin vastaanottokeskuksesta” on sosiaalipedagogisen työn tulos. Lapset itse kertovat elämästään Suomessa ja ikävästään ja iloistaan ja suruistaan. He nousevat filmissä oman elämänsä toimijoiksi, subjekteiksi, jotka voivat vaikuttaa ja toimia. Filmi kertoo myös sosiaalipedagogisen innostamisen työn tuloksista. Filmiä edelsi neulanreikäkameralla tehty valokuvanäyttely ja valtava innostuminen, niin nuorten kuin henkilökunnankin parissa. Tätä kehitystä tukivat professori Leena Kurjen luennot sosiaalipedagogisesta innostamisesta (animation socioculturelle).

Kulttuurityön kautta parannetaan osaamista, vaikutusmahdollisuuksien löytämistä ja itsetuntoa. Samalla tarkastellaan omaa elämäntilannetta ja itseä, esim. tässä tapauksessa uudessa maassa.

Anti ja kansainväliset haasteet

Sosiaalipedagogiikan teorian traditioista voi löytää monenlaisia työtä rikastuttavia näkökulmia, kuten olen edellä kuvannut. Käsitellessäni sosiaalipedagogiikan teoriaa kouluttajana Suomessa eri yhteyksissä olen huomannut useasti kuinka teorian liittäminen käytäntöön ja teorian kautta työnsä tarkastelu on antanut useita oivalluksia ja inspiraatiota käytännön työn tarkasteluun. Kun yhteiskuntamme yhteisten varojen avulla toimiminen alkaa vaatia selkeitä osoitettavia tuloksia, niin teorian avulla saamme työllemme laatukriteereitä.

Laadukkaan työn osoittaminen mahdollistaa toiminnan säilymisen ja kehittämisen. Tähän haasteeseen sosiaalipedagogiikka ja miljööterapia-työskentely pystyvät vastaamaan. Käytännön työn liittäminen toimivaan teoreettiseen viitekehykseen auttaa myös työssä jaksamista ja helpottaa osallistumista kansainvälisiin hankkeisiin ja toimintoihin, koska puhumme samoista asioista samalla asiantuntijakielellä ulkomaisten kollegojemme kanssa. Kroatiassa nuoret sosiaalipedagogit tekevät erittäin vaativissa sodan jälkeisissä olosuhteissa sosiaalipedagogista työtä lasten, nuorten ja perheiden kanssa.

He kaipaavat yhteistyötä suomalaisten kanssa. Jakamalla kokemuksiamme pystymme löytämään työkäytäntöjä, jotka auttavat asiakkaitamme. Tässä tapauksessa asiakkaita yhdistää sota ja sen kokemuksista toipuminen. Työntekijöitä yhdistää halu ja kyky auttaa. Johtamiselle uudet työkäytännöt asettavat erityisiä vaatimuksia. Vanhan laitospolitiikan muuttaminen voi olla jopa mahdotonta. Organisaatioiden muutosprosessit ovat hitaita, mutta tärkeitä. Tämä asettaa erityisiä vaatimuksia koko henkilökunnalle. Arvoista ja työn eettisistä ulottuvuuksista puhuminen ja sopiminen ovat osa sosiaalipedagogista työtä ja ne vähentävät haitallisia ryhmäilmiöitä ja estävät työn sabotoimista. Hallittu muutos voi tapahtua toimivan teorian avulla ja antamalla muutokselle tarpeeksi aikaa. Halua kehittää sosiaalialan työtä löytyy mielestäni valtavasti ja ihmiset ovat innostuneita. Jaksaksemme tarvitsemme kuitenkin jatkuvaa kouluttautumista ja työn professionaalisuuden tarkastelua.